

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van het Zaanse Huis”

Administratie: Zonnewijzerspad 8, Zaanse Schans

Redaktie: Parkstraat 44, Zaandam

Verschijnt 3-maandelijks

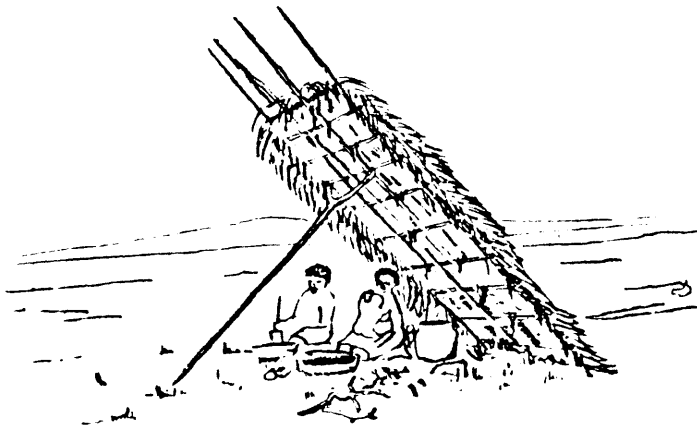
Juni 1979 No. 70

Waar men zich wendt of keert .....

... "t eigen huis wordt 't meest begeerd" ..

Ons huis heeft ons hart. Wij zijn aan ons huis verbonden met een hechte band, die wij des te meer ervaren wanneer wij, ver van huis, in den vreemde verblijven. Het huis behoort tot de meest voorkomende begrippen in de literatuur van verschillende landen. Het is onze eigen plek, we kunnen er onszelf zijn, alleen of met anderen. Het is er warm en gezellig – moeten we niet het grootste deel van het jaar binnenshuis doorbrengen? – we zijn er privé en kunnen er ongestoord onze meningen uiten. We kunnen er beter worden als we ziek zijn, er feesten in familiekring.

Wanneer we om ons heen kijken naar de overvloed aan bouwsels in een dichtbevolkte Randstad, dan is het moeilijk om je voor te stellen dat er een tijd was waarin de mens het zonder huizen heeft gesteld. In het nomadenbestaan dat we vele eeuwen voor Christus leidden, stelden we ons noodgedwongen tevreden met een geïmproviseerde schuilplaats, die vaak niet veel meer om het lijf had dan een windscherm van takken en bladeren of met een grot in een bergwand.

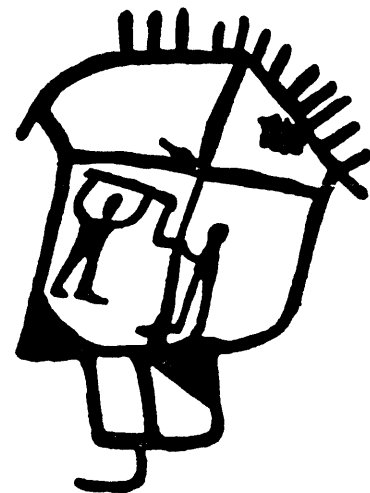
Toen zich echter geheimen van de landbouw aan de mens ontvouwen en hij niet meer gedwongen was een rondtrekkend bestaan te leiden om zich van voedsel te voorzien, kon hij zich steeds meer de weelde van een "vaste woonplaats" veroorloven, waarin hij zich kon beschermen tegen weersinvloeden, wilde dieren en vijanden, wie weet goden en demonen.

De mens gaat op zoek naar een dak boven zijn hoofd.

Het gaat langzaam, de beginselen van het bouwen moeten met vallen en opstaan worden geleerd. Klimaat en bodemgesteldheid bepalen in belangrijke mate bouwmaterialen en techniek. Er moeten werktuigen

worden ontwikkeld en technische vaardigheden.

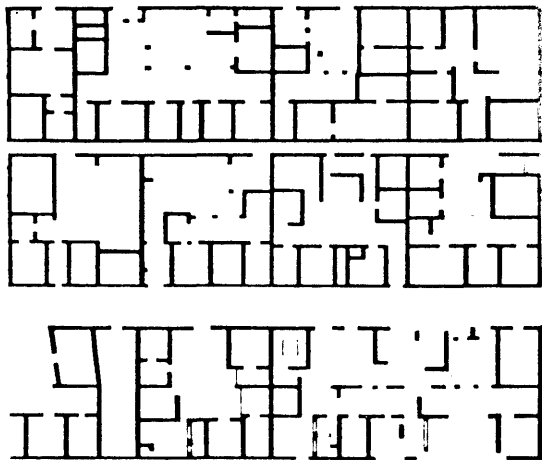
Op zeer verschillende wijzen en in verschillend tempo wordt overal ter wereld gestalte gegeven aan dat veelomvattend begrip: mijn huis.

Bij de bouw van het huis wordt al snel niet alles meer aan het toeval overgelaten; er ontwikkelt zich een plan. De hut, de tent of de grotwoning wordt verdeeld in of uitgebreid met meer ruimten, het enkele huis groeit uit tot een leefgemeenschap, waarin de mens niet alleen bouwt voor zichzelf, maar ook voor zijn goden, zijn machthebbers, zijn doden: meer permanente en imponerende bouwwerken van duurzamer materialen. Voortschrijdend technisch inzicht, gereedschappen en vervoermiddelen maken steeds nieuwe constructies mogelijk, een groeiend cultureel besef geeft nieuwe decoratievormen. De woongemeenschap groeit uit tot een dorp, het dorp wordt een stad, volgens de eigen wetten van tijd, plaats en samenleving.

De voortsnellende ontwikkelingen maken het bouwen steeds meer een zaak van specialisten: de architect is geboren. Soms wordt het huis meer dan een schuilplaats, de kerk meer dan een intiem heiligdom; het worden kunstwerken op zichzelf, waaruit de werkelijke functie nog maar moeilijk is af te lezen.

De mens heeft het scheppen van zijn eigen huis uit handen gegeven, móeten geven. Hij weet niet meer hóe het te bouwen, er is geen ruimte om het neer te zetten, zijn wensen maken het te duur. Hij is er langzaam aan gewend en hij klaagt niet.

Of toch? Weet hij misschien intuïtief dat het Noordepesese woord **huis, Heim, hjem, home** de intimiteit weerspiegelt van die eigen schuilplaats voor weer en wind, vijand en demonen . . . ?

Literatuur:
Die Ewige Architektur
De Spectrum-geschiedenis van de Bouwkunst.
Das Haus.

M. van Leeuwen-Enklaar

Plattegrond primitief dorp/romeinse stad

Bouwkundig alfabet

Bouwkundig alfabet

In dit nummer van "Anno 1961" starten we met een alfabetische opsomming van uitdrukkingen, werkwijzen en gebruiken, materialen en gereedschappen, zoals deze in en om de Zaanse bouwactiviteiten werden gebruikt. De gegevens, bijeengebracht door ons bestuurslid S. de Jong, komen uit voorhanden zijnde literatuur, bestekken, rekeningen, keuren, e.d. De herkomst zal zoveel mogelijk bij de desbetreffende onderwerpen worden vermeld; ook zullen literatuur verwijzingen worden gegeven. De lijst maakt zeker geen aanspraak op volledigheid. Mochten er onder de lezers zijn die aanvullingen of verbeteringen (liefst met bronvermelding) kunnen verstrekken, dan zullen we deze aan het eind van de serie publiceren.

De oudste gegevens dateren uit 17de eeuwse bestekken en keuren. In de Zaanstreek bestonden geen gilden voor de diverse ambachten en beroepen waardoor daarvan overgeleverde gegevens, zoals elders wel het geval is geweest, hier niet voorkomen.

De trefwoorden in deze lijst, ook die in de tekst voorkomen, zijn dikgedrukt. Een aantal daarvan is afkomstig uit: "De Zaanse Volkstaal" door Dr. G.J. Boekenooogen. Deze woorden zijn onderstreept.

Enkele veelvoorkomende afkortingen zijn: HS: handschrift; K: keur; Lit.: literatuur-verwijzing.

Aanbesteding. Het aanbesteden of besteden van een bouwwerk vond over het algemeen plaats op uitnodiging. Soms werden meer aannemers uitgenodigd, bv. wanneer het om een belangrijk bouwwerk ging dat vanwege het bans- of polderbestuur werd aanbesteed. Een aanbesteding vond veelal plaats in een herberg. De laagste inschrijver kreeg een gering bedrag als beloning, zg. "treckgelt". Hij moest zijn prijs dan gestand doen tot de volgende dag zonsondergang.

Aanhoeker. Schuin afgehakte dakpan ter plaatse van een **hoekkeper** of **kilkeper**.

Aannemer. Het beroep aannemer zoals wij dat thans kennen, ontstond in het begin van de 19de eeuw. Daarvoor was een aannemer (meester timmerman of meester metselaar) vaak ook de bouwmeester of architect, die het plan ontwierp en het bestek schreef. Voor de bouw van woon- en pakhuizen werden veelal geen tekeningen gemaakt. Het werk werd in hoofdzaak en hoofdafmetingen in het bestek omschreven. Belangrijke werken werden wel getekend, zoals bij de bouw van het nieuwe rechtshuis in Westzaan. Dit gebouw is overigens ontworpen door J.S. Creutz, directeur van stadswerken te Amsterdam. Hierbij (en meestal ook bij andere werken) waren meerdere aannemers op het werk. De werkzaamheden zoals timmerwerk, metselwerk, e.d. werden gescheiden aanbesteed. Dit gebeurt thans via één hoofdaannemer.

Lit.: H. Janse, Bouwers en bouwen in het verleden, Zaltbommel 1965.

Bulletin KNOB Sept. 1978, bl. 121 ev.

Aardwulfsel. Funderingsgewelf. (Bestek rechtshuis Westzaan, 1780).

Aärf en aärf. Een lat van 1 1/2 bij 1 1/2 duim; deze werden verhandeld in bossen van 6 stuks.

Achterdeel. Evenals **schaaldeel** een minder gebruikt woord voor **kopschaal**.

Achterend. Het naar achteren uitgebouwde deel van een huis. In het bijzonder het gedeelte dat op het water uitkomt (sloot of Zaan). Soms ook het achterste van de twee of drie woonvertrekken van een huis. (+ HS bestekken).

Achterlijf. Achterkamer.

Achterruit. Het erf achter het huis.

Aem. Benaming voor een oude inhoudsmaat. Waarschijnlijk zijn er ook andere betekenissen voor. Zo stelden in 1643 de ingelanden van het Aemland een zg. "order van 't padt" op. Dit pad, ook wel eens "paerdeven" genoemd, is de tegenwoordige straat Ameland. Er is dus geen enkel verband met de Waddeneilanden, waarnaar ook de overige straten in deze buurt zijn genoemd. (vgl. het friese woord aemer = emmer).

Afluiving. Buitenstijl-ruimte van een huis. Het dak van een "luif" is meestal geknikt t.o.v. het dak van het hoofdhuus, hetgeen verband houdt met de breedte. Voorkomende benamingen waren:

affloeff: HS bestek spinhuis Assendelft, 1664.

afluiving: HS bestek woonhuis Oostzaan, ± 1680.

afluif: HS bestek woonhuis Broek in Waterland, 1790.

luiving: HS boedelscheiding Zaanwijk, 1755.

luiff: HS bestek woonhuisje Wormerveer, 1731.

Afscheren. Afbakenen of het plaatsen van een houten schotwerk. " 't zolder ofskeren": een kamertje maken op de zolder.

Afstienen. Warmte uitstralen (Jisp) of het afstoven van een vuurhaard.

Afvellen. Een schuine kant maken aan een balk of de scherpe kant eraf schaven. Vgl. velling, vellingkant, vellingsschrootjes.

Alkoof. tussenkamer, ook alkove.

Architect. zie bij **Bouwmeester**.

Architraaf. Omlijsting van raam- en deurkozijnen. Deze hebben een profilering, passende bij een bepaalde bouwstijl of bouwperiode. "arketraven om de deuren 1 1/2" a 5" ", HS bestek Broek in Waterland, 1790 en in bestek Rechtshuis Westzaan.

Asgat. Gat in de vuurplaat van een schouw of smuiger, afgedekt met een rooster. Eronder bevindt zich de (as)kolk.

Auweger. Ook auker: Avegaer of grote boor. De maat werd bv. aangegeven als volgt: "een auker van drie kertier van elven of een duym van twaalfen" (dat is voor een gat van ± 2 cm). Drie kertier van elven is driekwart Amsterdamse duim, waarbij de voet in 11 duimen was verdeeld; een duim van twaalfen is een Alkmaarse duim, zijnde het twaalfde deel van een voet.

S. de Jong

Kinderspelen op tegels

Dit bijzonder aantrekkelijke boek van de hand van Jan Pluis behandelt kind en spel op tegels. Een gaaf en boeiend uitgangspunt. Aandacht voor het kind is aan de orde van de dag, maar aan deze publicatie gaan jarenlang onderzoek en bestudering van duizenden oude tegels vooraf. Pluis heeft reeds een aantal andere publicaties over tegels op zijn naam staan en ook als bestuurslid van de Stichting Vrienden van het Tegelmuseum "It Noflik Sté" heeft hij zijn sporen verdiend.

Hoever men ook in de geschiedenis teruggaat, kinderen hebben altijd gespeeld, vaak met in onze ogen primitief speelgoed dat van grote vindrijkheid getuigt. Kind en spel zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden. Hoeveel van die kinderspelletjes door de eeuwen heen verloren zijn gegaan, is niet te schatten. Van een aantal ervan zijn ons alleen nog maar afbeeldingen bekend. Afbeeldingen van allerhande kinderspelen treffen we erg vaak aan op tegels uit de 17e en 18e eeuw. Er zijn complete tableaux van tegels met kinderspelen bewaard gebleven. Het aardige van een studie als deze is, dat door onderlinge vergelijking van allerlei afbeeldingen verloren gegane spelletjes en spelregels hier

en daar te reconstrueren zijn. Pluis laat aan de hand van tegels ca. 90 kinderspelvoorstellingen zien en beschrijft speelwijze, illustreert een en ander met prenten en - waar mogelijk - met afbeeldingen van authentiek speelgoed. Het boek is zeer goed gedocumenteerd. Als belangrijkste bronnen gebruikte hij:

- een (fotografische) documentatie van (ruim 1500) kinderspeltegels, die in de loop van vele jaren is opgebouwd;
- de prentencollecties van vele musea, om de grafische voorbeelden te kunnen vinden en een beter inzicht in de voorstellingen te krijgen;
- literatuur over kinderspelen en speelgoed;
- het opsporen en hanteren van het betreffende speelgoed;
- gesprekken met oudere mensen over het maken en gebruik van speelgoed en over de spelregels.

De eerste 90 bladzijden van het boek besteedt Pluis aan een beknopte behandeling van het kinderspel en aan alles wat ermee te maken heeft. Daarna volgt een beschrijving van de tegels, alfabetisch aan de hand van de naam van het spel, hetgeen het opzoeken van een bepaalde voorstelling vergemakkelijkt. Het boek wordt besloten met allerlei nadere gegevens over de beschreven kinderprenten, een uitgebreide verantwoording van literatuur en foto's en een trefwoordenregister.

Een prachtig verzorgd boek bovendien. De tegels zijn vrijwel steeds in eenzelfde grootteverhouding afgebeeld. Voor het normale formaat van ca. 13 x 13 cm is een grootte van 5.5 x 5.5 cm aangehouden. De tegels op de kleurafbeeldingen zijn op ware grootte weergegeven.

Het is ook een kostelijk boek geworden, dat bovendien heel prettig leest. Voor tegelliefhebbers, én voor iedereen die het kind en zijn spel een warm hart toedraagt. Want "Kinderspelen op tegels" is niet alleen een boek over tegels, maar ook een boeiend verhaal over kinderen en hun wereld door de eeuwen heen. Een pachtig document in het Jaar van het Kind.

Marie-Louise Tiesinga

KINDERSPELEN OP TEGELS, uitg.

Van Gorcum, gebonden in linnen,

formaat 19.5 x 26.5 cm, 368 blz.

rijk geïll met 832 zwart/wit ill. van tegels en gravures

en 8 blz. vierkleurenill. f 97,50

Een houten doofpot met pannen deksel

Wie langs de Jisperdijk naar het bijna 1000 jaar oude Neck gaat, ziet aan de overzijde van de ringvaart een "onthoofde" molen, een zogeheten "doofpot" staan. Deze doofpot is een herinnering aan weleer, toen 13 molens de waterhuishouding van de Wijdewormer in het gede hielden. Dit gebeurde n.l. met 3 zogenaamde "viergangen" en één molen waarvan niet bekend is, waar deze gestaan heeft.

Het verschil van het waterpeil tussen de ringvaart en het polderpeil is n.l. dermate groot, dat dit hoogteverschil door 4 molens trapsgewijs overbrugd moest worden. (de "driegang" te Schermerhorn is hier een prachtig voorbeeld van)

De doofpot aan de ringvaart, waarin de bekende Zaanse schilder Siem Kok woont, dateert van 1626, toen de Wijdewormer werd droogge-maakt, maar is al precies een eeuw buiten bedrijf.

In 1879 werd n.l. op initiatief van de in Zaandam woonachtige dijkgraaf A. Latenstein Pz, het stoomgemaal gebouwd en in gebruik genomen; de molens werden verkocht in de alom bekende uitspanning "De Roskam" te Purmerend, nabij de Beemsterbrug. Dit betekende praktisch het einde van zeer beeldbepalende elementen, want door brand en amovering verdwenen de molens langzamerhand van het toneel, wat de "Wormerse" horizon met zijn mooie stolpboerderijen duchtig deed versralen.

Eén molen kreeg echter een woonfunctie en markeert al bijna 100 jaar als een trouwe wachter het landschap.

Wie deze "doofpot" binnentreedt raakt onder de indruk van het stoere houten skelet. De brede grenen vloerdelen, de zware houten kolommen en balken, verbonden middels korbelen, vormen een visitekaartje van ambacht- en vakmanschap. Aangezien de heer Kok en zijn vrouw over enkele maanden om gezondheidsredenen hun unieke woning gaan verlaten, overweegt het polderbestuur ook deze laatste herinnering aan de droogmaking, te slopen.

Dit zou, om zowel historische als landschappelijke redenen zeer te betreuren zijn, reden waarom ik er goed aan meende te doen, dit naderend onheil, in ons orgaan te signaleren.

Het is noodzakelijk, dat contact wordt opgenomen met het Waterschap Wijdewormer, want voorkomen is nog altijd beter dan genezen. Moge in de Wijdewormer, ook voor de doofpot het licht weer spoedig op groen gaan staan.

Jisp, april 1979

Ald. Kwadijk

Onze Ledenwerfactie

Ja, die winter kwam daar lelijk tussen, of moeten we zeggen die ijstijd? Midden in die periode werden naar 700 van onze leden de "sets" voor 3 propaganda-adressen verzonden. U zult begrijpen wat een werk dat betekende voor enigen van onze bestuursleden.

Zevenhonderd maal 3 betekende 2100 propaganda-adressen. Zij berekenden: als er nu eens 10% als lid werd gewonnen, dan zouden dat er ongeveer 200 worden. Het werden er: 82.

Dat is wel jammer voor het geld en de moeite die eraan besteed werden. Mochten er onder de leden zijn, op wie een beroep is gedaan nog zijn, die vanwege de ijstijd al maar hebben uitgesteld, laten zij er dan nu zich nog even achter zetten! Het betreft tenslotte maar 3 adressen per persoon en eenmaal op pad, zal het U verwonderen, hoeveel onmiddellijk bereid zijn. Wij wonnen zelfs leden à f 25,- en f 50,- per jaar.

Als U dan nog weet, dat onze actie nog steeds ondersteund wordt doordat er propaganda-materiaal aanwezig is in alle Leeszaalen en alle hulp-secretariën van Zaanstad, ja dat er toespraken gehouden zijn voor Lycea, Middelbare scholen en voor de Studentensoos, kunt U met een gerust geweten op stap gaan. En dan maar kijken, als ons eerstvolgende nummer verschijnt, hoever we nog van de 200 verwijderd zijn.

Ads Bouman

Oproep tot Activiteiten

Bij de verruiming van onze doelstelling past ook een dringender en meer gevarieerd beroep op de werkzaamheid van onze leden. In de breedste zin van het woord betreft het: signaleren, documenteren, adverteren en corresponderen.

SIGNALEREN

Het melden van bedreigde panden – ook over kleine bijzonderheden aan Mevr. I. Valk-Hampe, Alg. secretaresse van "Stichting Zaanse Schoon", Torenstraat 7, 1551 B K Westzaan. Tel. 075 - 28 21 73.

DOCUMENTEREN

Wij zoeken iemand met een instelling tot precisie en zorgvuldigheid, om te helpen bij het verwerken van gegevens en foto's over de Zaanse Houtbouw en de Houtbouw in het algemeen.

ADVERTEREN

Omdat er gedacht wordt aan advertenties voor "Anno 1961", vragen wij of iemand van de leden, die op dit gebied deskundig is, of enigszins deskundig, ons kan helpen.

CORRESPONDEREN

Reeds verscheidene malen vroegen wij medewerkers in de vorm van Correspondenten. Reeds hebben wij correspondenten voor vier plaatsen. Er wordt van hen gevraagd om in hun omgeving attent te blijven op elk historisch Zaanse Huis en eventuele waardevolle berichtjes door te geven aan de redactie van Anno.

Thans zoeken wij nog correspondenten voor: Koog, Zaanwijk, Assendelft, Oostzaan en Zaandam-West.

Een hartelijk welkom aan de volgende Nieuwe Leden.

Mej. Joke Aartsen	Assendelft
Mej. Karin Groot	"
De Heer Erik Paauw	"
De Heer J.W.C. Teeling	"
De Heer J. Last	Koog a.d. Zaan
De Heer W.J. Stuurman	"
De Heer G. Hoogendoorn	Krommenic
De Heer Th. Hoogendoorn	"
Mevr. A. Mooy	"
De Heer Ed Romeyn	"
De Heer W.H. v.d. Zon	Uitgeest
Mej. Ingrid Groot	Westzaan
De Heer Paul Andréa	Wormer
De Heer Dick Glandorf	Wormerveer
De Heer Th. Koenen	"
De Heer H.J. Bark	Zaandam
Mevr. R. Bas-Blokker	"
De Heer Wt. Bruynzeel	"
Buhrs-Zaandam	"
Mevr. E.L. Compaan	"
De Heer J. Fokke	"
Mevr. A. Hartog-Ristjouw	"
De Heer J.J.D. Hartog	"
De Heer H.L. Heykoop	"
Mevr. T. Hofman	"
De Heer H. Holthuizen	"
De Heer J. Hooyschuur	"
De Heer C.A. Höweler	"
De Heer Jan de Jong	"
De Heer C. Kroon	"
De Heer K. Meinen	"
Mevr. P. Molenaar	"
De Heer C. Mooy	"
De Heer H.J. Ortman	"
De Heer P. Oudega	"
Kon. Houth. William Pont N.V.	"
De Heer en Mevr. H.N. Riepma	"
Mej. C. Roozendaal	"
De Heer H.J. Schoustra	"
Mevr. M.P. Sibie	"
De Heer H.P. Spillekom	"
Mevr. C.G. van Stalen	"
De Heer J.J. v.d. Valk	"
Mevr. S. Venniker-Konz	"
De Heer W. Visser	"
De Heer C.J. Weder	"
De Heer W. Duis	Zaandijk
Mevr. L. Oorthuys-Zaayer	"

Folkloredag

Op Zaterdag a.s. 18 Augustus zal het weer druk zijn op de Zaanse Schans. Want dan wordt daar de gebruikelijke jaarlijkse Folkloredag gehouden.

De allereerste werd gehouden op initiatief van Frans Mars ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de vereniging "De Zaanse Molen". Het geheel sloeg zo in, dat het een jaarlijks terugkerende traditie is geworden.

Ook nu weer zullen er allerlei kraampjes zijn, daarbij vooral te noemen die van allerlei oude ambachten als kantklossen, mandenmaken, houtsnijden enz.

Verder zal er op de Zaan het z.g. admiraalzeilen plaats vinden. Aan de wal zal de ouderwetse brandweer opnieuw op het appèl zijn.

* * * *

"Van bouwval tot 'Monument' "

Deze artikelen hopen wij in ons Septembernummer te vervolgen.

* * * *

Vereniging „Vrienden van het Zaanse Huis”

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967.

Secr.: R. de Hoog, Zonnewijzerspad 8, 1509 BW Zaandam

Penningmeester: J. Benjamin, T. Slagterstraat 1, 1551 CE Westzaan

Postgiro 742899 ten name van:

Penningm. Ver. Vrienden v.h. Zaanse Huis, Westzaan

Redactie "Anno 1961": Ads Bouman; S. de Jong; M. van Leeuwen-Enklaar en M. L. Tiesinga-Autsema.
